

Grzegorz Białuński

"Altpreussische Geschlechterkunde. Neue Folge", Bd. 20, 1990 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3-4, 379-381

1992

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dział Recenzji zawiera omówienia czterech prac historycznych oraz jedną recenzję tomiku poetyckiego.

Cztery sprawozdania zamieszczone zostały w rozdziale *Kronika*. Trzy z nich dotyczą: sesji naukowej poświęconej historii Kanału Augustowskiego, drugiemu ogólnopolskiemu spotkaniu lichenologów oraz sesji naukowej poświęconej twórczości Marii Konopnickiej. Ostatnie sprawozdanie dotyczyło działalności Rady Naukowo-Wydawniczej Suwalskiego Towarzystwa Kultury.

Zawartość „Rocznika” zamykają dwie noty biograficzne poświęcone Julianowi Bartysiowi (1923—1982) oraz Elżbiecie Walickiej-Kempisty (1934—1985).

Należy stwierdzić, iż omawiany tom „Rocznika Suwalsko-Mazurskiego” ma wszelkie cechy gwarantujące mu należną pozycję wśród innych podobnego typu regionalnych periodyków naukowych. Świadczy o tym przede wszystkim poziom merytoryczny zamieszczonych materiałów, lecz na tę ocenę ma również wpływ zadowalający poziom edytorski wydawnictwa. Oczywiście można byłoby dyskutować o doborze tematyki wybranej do pierwszego tomu, lecz wydaje się, że jest to przedczesne. Sądzić należy, że w przyszłości wydawcy zaproponują bardziej różnorodną tematykę, a znając np. pierwszych pięć tomów „Rocznika”, będzie można w pełni mówić o charakterze tematyki publikowanej w tym periodyku. Wadą, dającą się zauważyć podczas lektury pierwszego tomu „Rocznika”, jest obecność kilku trochę zdezaktualizowanych treści, o czym jednak czytelników poinformowano w przedmowie, a co zostało spowodowane — jak zaznaczyli wydawcy — wyjątkowo długim procesem powstawania pisma. Kończąc, należy mieć nadzieję, iż kolejne tomy „Rocznika Suwalsko-Mazurskiego” będą ukazywały się systematycznie, zgodnie z tytułem pisma.

Ryszard Tomkiewicz

Altpreussische Geschlechterkunde. Neue Folge. Blätter des Vereins für Familienforschung in Ost- und Westpreussen, Jg. 38, Bd. 20, Hamburg 1990, ss. XV, 786.

Otrzymaliśmy nowy, uroczysty, dwudziesty tom „Altpreussische Geschlechterkunde. Neue Folge” stowarzyszenia Verein für Familienforschung in Ost- und Westpreussen, obchodzącego w zeszłym roku 65-lecie istnienia. Towarzystwo to powstało w Królewcu 19 listopada 1925 r.¹

Tom dwudziesty „Altpreussische Geschlechterkunde” jest więc wydawnictwem rocznicowym, co przypominają przedmiowy prof. Udo Arnolda przewodniczącego Der Historischen Kommission für Ost- und Westpreussische Landesforschung, dr. Bernharta Jähniga prezydenta Der Copernicus Vereinigung zur Pflege der Heimatkunde und Geschichte Westpreussens i dr. Hansa Jürgena Karpa przewodniczącego Historischer Verein für Ermland oraz okolicznościowy artykuł Reinholda Heilinga przedstawiający dokonania towarzystwa Verein für Familienforschung. Tom ten przyniósł kolejne cenne artykuły i wydawnictwa źródłowe o losach ludności Prus Wschodnich i Pomorza Gdańskiego.

Reinhard Wenskus zamieścił obszerny artykuł o imionach i nazwiskach w północno-wschodnich Prusach Wschodnich we wczesnej nowożytności, ponadto artykuł o nazwisku „Grube” w okolicach Kłajpedy (w miejscowościach Prokuls i Szyłokarczma). Oba oparte na dokładnej analizie szerokiej bazy źródłowej i literatury, w tym polskiej.

¹ Wszystkie dane o historii stowarzyszenia zob. W. Chojnacki, *Słownik polskich nazw osobowych na Mazurach i Warmii. Problematyka i postulaty badawcze*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1988, nr 3/4, ss. 397—399.

Klaus Neitmann jest autorem krótkiego szkicu o dokumentach lokacyjnych Zakonu Krzyżackiego. Opracował też dokumenty wydane przez wielkiego mistrza Kűchmeistera w latach 1417—1420, na podstawie tzw. Ordensfolianten 95 z Archiwum Dahlem w Berlinie (Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz).

Otto Wank napisał natomiast artykuł o źródłach do historii osadnictwa i ludności powiatu mrągowskiego. Jest to niezwykle cenny artykuł dla wszystkich historyków zajmujących się tą tematyką. Stanowi doskonałą podstawę bibliograficzną, którą wystarczy uzupełnić o polskie źródła i archiwa, by otrzymać pełne rozeznanie w źródłach do tego tematu.

Erich Mertens poruszył temat pamiętników (sztambuchów) jako źródeł do poznania dziejów rodzin, na przykładzie pamiętnika Fryderyka Kurelli, studenta Albertyny królewieckiej z początku XIX w. Pamiętnik został przez Mertensa bardzo dokładnie opracowany, w sumie zachowało się 71 wpisów do tego pamiętnika, m.in. wpis Johanna Theodora Mertensa!

Z kolei B. Jähnig dokonał dość wszechstronnego przeglądu badań nad dziejami Prus Wschodnich i Zachodnich od roku 1960. Wśród wspomnianych przez niego ośrodków naukowych, ważnych dla poznania historii tego regionu, wymienia Olsztyn i Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego.

Ponadto w wydawnictwie zamieszczono pomniejsze artykuły: o przodkach królewieckiego historyka prof. Ludwika v. Baczko, autora historii Prus², czy wspomnienia Hansa Wilhelma Eben-Ebenau o podpułkowniku Gallandi, autorze *Königsberger Stadtgeschichte*³; gratulacje z okazji ukończenia 70 lat dla Wolfa Konietzko oraz krótkie informacje o fundacji „Martin-Opitz-Bibliotek” w Herne czy o archiwum Verein für Familienforschung.

Najcenniejsze jednak w tego rodzaju wydawnictwach są publikacje danych źródłowych. Bruno Janczik i Fritz Naunheim opracowali raporty i tabele dragonów, wybrańców i zaciężnych z 1711 r. dla pięciu powiatów w północnych Prusach Wschodnich (Tylży, Kłajpedy, Ragnety, Jurborku, Zalewa). Źródło to daje też obraz postępów dżumy na tym obszarze.

Źródłem związanym z wielką zarazą lat 1708—1710 są informacje o imigracji w północnych Prusach Wschodnich w XVIII w. Są to listy osób, które przybyły do Prus po wielkiej zarazie i tutaj osiedliły się, np. Szwajcarzy w 1710 r. Niektóre listy obejmują imigrację do lat 1740 i 1755. Dane opracowali Siegfried Hungerecker i Artur Ehmer. Hungerecker przygotował ponadto listę osób zaginionych, biorących udział w kampanii wojennej przeciwko Rosji w 1812 r.

Hans Heinz Diehlmann opracował tabele „lenników” (Die Vasalentabellen), tym razem dla powiatu Ryn, z lat 1713, 1746 i 1753. Wśród osób obecnych na tych listach zwracają uwagę potomkowie słynnego posła pruskiego w Polsce Jana Hoverbecka w Nakomiadach oraz rodzina Morsztynów w Rudówce.

Natomiast Lothar Rohfleisch wydał tabelę podatkową powiatu olsztyńskiego z 1773 r.; jest to kolejne źródło z cyklu najstarszych tabel podatkowych Warmii (tzw. Prästationstabellen — dla państwa pruskiego), wcześniej ukazały się tabele z Reszla, Ornety i Lidzarka Warmińskiego.

Ostatnim wydawnictwem źródłowym są spisy ludności żydowskiej z Tylży z I połowy XIX w., opracowane przez Stefana Hartmanna. Podał on listy urodzin, małżeństw, śmierci i rozwodów ludności żydowskiej. Odnotował przy tym zawód wykonywany przez poszczególne osoby pochodzenia żydowskiego, wykazał zróżnicowanie socjalne i zawo-

2 L. Baczko, *Geschichte Preussens*, Königberg 1792.

3 J. Gallandi, *Königsberger Stadtgeschichte*, Hamburg 1961, Sonderschriften nr 1.

dowe tej ludności. Jako ciekawostkę można podać, że dla lat 1813—1847 miał miejsce tylko jeden rozwód wśród ludności żydowskiej w Tylży.

Do wydawnictw źródłowych należy zaliczyć wspomniane już opracowanie dokumentów lokacyjnych wielkiego mistrza Michała Kuchmeistera oraz pamiętnik Fryderyka Kurelli.

Dwudziesty tom „Altpreussische Geschlechterkunde. Neue Folge” należy uznać za udany i przydatny, szczególnie dla historyków w Polsce. Dotyczy to zwłaszcza dostępu do danych źródłowych (tzw. archiwum królewieckiego).

Grzegorz Białuński

Georg Hermanowski, *Ostpreußen-Lexikon für alle, die Ostpreußen lieben mit 308 Illustrationen von Heinz Georg Podehl. 2. verbesserte Auflage, Adam Kraft Verlag, Mannheim 1982, Deutsche Landschaften im Lexikon, Bd. 3, ss. 328.*

Prośba redakcji „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” o napisanie recenzji z *Ostpreußen-Lexikon* wprawiła mnie w pewne zakłopotanie. Czy warto recenzować popularne wydawnictwo, którego drugie wydanie ukazało się dziesięć lat temu? I jak to zrobić — czy można wobec książki przeznaczonej „dla wszystkich kochających Prusy Wschodnie” zastosować kryterium oceny wydawnictw naukowych? Jednak po zapoznaniu się z tą publikacją moje wątpliwości, przynajmniej częściowo, rozwiązały się. Zauważył na tym brak polskiego wydawnictwa o podobnym charakterze, przedstawiającego świat już nie istniejący, w Polsce, a sądzę, że i w coraz większym stopniu także w Niemczech, nieznany. Pojęcie Prus Wschodnich funkcjonuje u nas tylko wśród historyków, mało który z mieszkańców Warmii i Mazur zdaje sobie sprawę, że krainy te były integralną częścią większej całości, jaką tworzyły Prusy Wschodnie. I sądzę, że z tego powodu warto choć pokrótce przedstawić *Ostpreußen-Lexikon*. Skłoniła mnie do tego również osoba Georga Hermanowskiego, postaci nietuzinkowej. Urodził się w 1918 r. w Olsztynie, po wojnie studiował język flamandzki, stając się wkrótce jednym z najwybitniejszych tłumaczy z tego języka. Za swoją pracę na tym polu wyróżniony zostały najważniejszymi odznaczeniami belgijskimi. Jednocześnie jest aktywnym członkiem ziomkostwa Prusy Wschodnie, gdzie angażuje się szczególnie w działalność kulturalną. Autor kilkunastu sztuk, powieści i dzieł z historii literatury.

Zadaniem *Lexikonu*, wydawnictwa popularnego, nie jest przekazanie całości encyklopedycznej wiedzy w formie usystematyzowanego wykładu o Prusach Wschodnich, a jedynie poprzez wyjście od spraw szczegółowych, podanych w przystępny sposób, zainteresowanie nie przygotowanego czytelnika i w konsekwencji skłonienie go do sięgnięcia po głębsze opracowania.

Na ponad trzystu bogato ilustrowanych stronach — rysunki stanowią integralną część tekstu — znajduje się ponad tysiąc haseł związanych tematycznie z przeszłością i dniem dzisiejszym byłych Prus Wschodnich; praca obejmuje szerokie spektrum tematyczne: historię, gospodarkę, rolnictwo, przemysł, dzieje literatury, sztuki, religię, biografie wybitnych osób zarówno znanych z przeszłości, jak i żyjących obecnie, poszczególne miejscowości, jak i osobliwości, z jakich znana była prowincja, nazwy geograficzne i fizjograficzne. Omówione zostały także instytucje naukowe, kulturalne i polityczne mające związek z prowincją wschodniopruską.

Poprzez dobór haseł odnoszących się do dnia dzisiejszego Autor chciał przedstawić pozostałości z szeroko pojętej tradycji wschodniopruskiej kulturowane w Niemczech, jak i te już rzadko występujące na terenach należących obecnie do Polski i Rosji. Tu nacisk położony został na tereny Warmii i Mazur, bowiem Georg Hermanowski, pisząc przed kilkunastu laty swój *Lexikon*, miał ze zrozumiałych względów niewiele informacji o tym,